

ОБРАЗ ЖІНКИ В ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ К. ГОРДІЄНКА

Нові тенденції сучасного літературознавства спрямовані на переосмислення класичної літератури під кутом зору, що позбавляє кон'юнктурних підходів у дослідженні художньо-естетичних здобутків української літератури ХХ ст., а також на розгляд її у руслі феміністичного дискурсу.

У літературі 20-30-х рр. ХХ ст. обговорювалися важливі проблеми життєдіяльності людей різних соціальних класів. Здебільшого вартими є уваги такі проблеми як батьки і діти. Побут і сім'я, індивідуальні запити й обов'язки перед родиною, кохання і шлюб, жінка-мати, жінка-громадянка тощо. Такі проблеми були виявом посиленої уваги. Майже усі письменники радянської літератури прагнули до глибокого художнього аналізу соціальних і моральних факторів, що визначали обличчя нового суспільства.

У наш час «потрібне усвідомлення усіма людьми необхідності... нового підходу до цінності людини і людства, включення їх у нову "шкалу цінностей", гуманістично субординовану, засновану на науковому розумінню смислу людського існування» [1, с. 136]. Це дозволить глибше дослідити життєві, художні позиції митця, його погляди на жінку як самостійну людську особистість, дозволить осмислити художню концепцію національної героїні у системі духовних цінностей українського народу ХХ ст.

Образ жінки-матері одним з найзначиміших образів української культури і літератури зокрема. Мова йде про особливу тему, що формує значний пласт духовного простору нації, та важливий образ, що має культурне коріння, виявляє особливості ментальності українців, є суттєвим чинником пізнання соціокультурних та морально-психологічних особливостей українського народу.

У цьому контексті особливої ваги набуває творчість талановитого українського радянського письменника Кості Гордієнка, літературна спадщина якого, незважаючи на наявний корпус літературознавчих

досліджень не була предметом спеціального дослідження в межах зазначеної проблеми.

Метою статті є дослідження особливостей індивідуально-мистецького потрактування теми материнства в творчості К. Гордієнка, з'ясування ідейно-естетичних та смислових домінант образу матері через виявлення його найхарактерніших ознак в межах конкретного художнього світу.

Художня проза К. Гордієнка ще не була предметом системних досліджень в українському літературознавстві, а серед невеликої кількості розвідок учених, які звертались до вивчення художньої організації його творів слід назвати праці О. Зінченко, В. Романовського, В. П'янкова, О. Ющенко та ін. Максимальна увага дослідників зосереджувалася навколо незначних життєвих проблем К. Гордієнка та його родини (Л. Жикол, Ф. Кириченко, А. Ковтуненко, Я. Кривко, І. Маслов, В. П'янков, В. Панченко, В. Романенко, В. Романовський, Л. Смілянський, В. Стецюра, Г. Стукалова, Л. Тома, В. Фургайло, М. Шаповал, М. Шумило, О. Ющенко, Чаговець В.).

Аналіз творчості К. Гордієнка подавався такими критиками: В. Брюховецьким, Г. Стукаловою, Г. Гельфандбейном, Ю. Герасименком, І. Голубничим, О. Зінченко, Г. Сеульським, Л. Ладановим, К. Козубом, І. Масловим, М. Остриком, Л. Новиченком, Р. Якелем.

Слід зосередити увагу дослідників на критичних оцінках певних творів. Історичні романи письменника здебільшого досліджувалися В. Іванисенком. Тема села у творчості письменника знайшла відгомін у дослідженнях І. Шутова. Вагомого значення дослідженню трилогії «Буй мир» К. Гордієнка надав І. Пашук, Г. Гельфандбейн, В. Оскоцький. Також досліджувалися і інші твори митця, зокрема у літературно-критичних статтях А. Гаєва, Л. Коваленко – «Заробітчани», Г. Нудьги – «Буян», Д. Гольдштейна – «Діти землі», С. Жураховича – «Дівчина під яблунею», Є. Кирилюка – «Автомат», Л. Прищера – «Чужу ниву жала», В. Романовського – «Повість про комуну», М. Чехового, Г. Юрченко – «Мудри голови» та ін. Але ці дослідження не є вичерпними: літературознавці багато зверталися до тематичного розмаїття творів письменника та їх проблематики, однак постать Кості Гордієнка залишається маловивченою.

Особливе місце у прозових творах К. Гордієнко відводять жінкам. Жіночих образів у спадщині митця дуже багато. Інколи жінки наскрізною ниткою можуть проходити через увесь текст прозового твору, а інколи можуть з'являтися епізодично в окремих розділах. Кожен жіночий образ письменника має певні індивідуальні риси, хоча не завжди художньо довершені.

У центрі уваги письменника – жінка-трудівниця: жінка дореволюційного села, що не скорялася тяжкій, безправній долі, а ставала на захист своїх людських прав, і жінка радянського села, колгоспниця, повноправний член суспільства, яка виявляє не бачені в історії зразки творчої праці, несе в життя струмінь любові й ніжності, духовно збагачує і прикрашає його [6, с. 94]. Обов'язковою умовою позитивного образу жінки є показ працьовитості, відповідальності та принциповості по відношенню до роботи. Під час повсякденної поведінки жінки К. Гордієнко керується правилами обов'язку перед Батьківщиною.

С. Єфремов вважав, що саме через жіночі образи «найкраще можна пізнати національну вдачу, національний дух, саму навіть національну ідею кожного народу. Адже завжди і всюди жінка творила й охороняла домашнє вогнище, під її доглядом та піклуванням були усі «хатні справи», отже й традиції роду, а значить і самої породи певного ґрунту людей. Саме в жіночих постатях знаходять своє втілення найтипівіші вияви національного духу, найглибші його ознаки та разом і ті загальні змагання, які хвилюють почуття» [4, с. 334-335].

Жіночий образ, на думку М. Кудрявцева відіграє у творі велику роль, «як суб'єкт нації у виборі моральних орієнтирів, сенсу життя, ідеалів, що визначають злет чи падіння, самоствердження чи деградацію, людяність чи бездуховність, прогрес чи стагнацію» [5, с. 289].

У численних творах К. Гордієнка важливим складовим компонентом образної системи є образ матері, який формує у кожному твої особливу духовно-емоційну атмосферу. У романах і повістях К. Гордієнка найсильнішими є жіночі образи, – і ліричні, і сатиричні: Оленка, Орина, Текля. Усі вони мають глибокий, індивідуалізовано викинчений, національно виразний характер. Через таку галерею образів письменник розгортає своє повісткування про глибинні зміни, що

сталися за життя кількох останніх поколінь. Саме в жіночому сприйнятті нерідко постають і поетичні картини природи (роман «Дівчина під яблунею»): «Буйніє дружне поле, пахне материн полинець, душа перехоплюється» [3, с. 24].

Не випадково саме К. Гордієнком створена ціла галерея незабутніх материнських образів, що увібрали в себе моральну чистоту й духовну велич, святість і жертовність, любов і доброту, вірність і безкорисливість, співчуття і милосердя (Текля з роману «Буй мир»). У творах К. Гордієнка постійно домінує жінка: вона є ідеалом прекрасного, людиною гуманною по відношенню до оточуючих («Чужу ниву жала», «Дівчина під яблунею»). Частина оповідань періоду війни була видана окремими збірками. Основний герой цих оповідань – радянська жінка: сива бабуся Мавра, яка за зневагу мстить фашистові, топлячи його у діжці з розсолем, і разом з онукою Гафійкою пристає до партизанського загону («Кара»), літня Матвіївна, що пліч-о-пліч з партизанами «визвольним вогнем карала ворогів» («Партизанська мати»), вірна дружина Марія, котра з двійком маленьких діток спила келих гіркого трунку за фашистської неволі, але не втратила честі радянської жінки і ось тепер, після війни, з почуттям поваги і гордості зустрічає понівеченого на фронті чоловіка («Вірність»), вільнолюбна українська, дівчина Катерина, що творчою рукою вкрашала рідну землю, квітчала, зернила колгоспні поля, зрошувала добро... на засмаглому чолі якої завжди сяяв вінок любові і слави Радянської країни, що, зневажаючи смерть, з ножем в руках захистила честь радянської дівчини («Катерина»); нарешті, груповий образ українських дівчат-трактористок, які «на родючих саратовських степах» вирощують високі, врожаї пшениці («Дівчата-подруги»). Цим жіночим образам надано рис мужності і відваги, ніжної любові і розуміння громадського обов'язку [2].

Так, наприклад, у романі «Буй мир» головна героїня Текля – це своєрідний образ-символ усіх матерів, яким судилося у воєнний час не лише доглядати і виховувати свою дитину без чоловіка, але й нести на собі увесь тягар відповідальності за відновлення зруйнованого війною господарства. К. Гордієнко розкриває образ жінки-матері багатогранно, показуючи Теклю і в щоденній праці та господарських

клопотах, і в стосунках з матір'ю та дитиною, сусідами та сільською громадою, в її думках та спогадах. Текля Завірюха – це любляча матір своєї дитини, берегиня родинного вогнища, постійна трудівниця, виснажена працею й турботами. У зв'язку з цим у творі можна простежити наявність яскраво вираженої архетипної символіки, репрезентованої, по суті, у сюжеті твору, а саме – архетипів жінки-матері та родини. Перебуваючи у тісному взаємозв'язку та спорідненості між собою, зазначені архетипи не лише сягають глибин багатовікової історії людства, а й залишаються незмінними попри різні суспільні катаклізми та певні часові модифікації.

Образ Теклі Завірюхи в романі «Дівчина під яблунею» можна вважати вершинним в галереї створених письменником жіночих персонажів, які завжди займали особливе місце в ідейно-художній концепції К. Гордієнка. Вже в нарисових повістях 30-х рр. ХХ ст. – «Атака», «Артіль», в «Повісті про комуну», а потім в «Зернах» письменник приділив їм виключно велику увагу. Пригадаємо, що цілі розділи цих творів називалися іменами героїнь, як позитивних, так і негативних, – «Стаська», «Марта», «Хирийохтиха» та ін. Жінки з великим хвилюванням розповідали про свій «шлях в комунію». Їх розповіді були щирими і змістовними, а зміни в свідомості – важкими і суперечливими. Не випадково жінки нелегко розлучалися з минулим, вони не могли уявити собі, як жити без корови, як без неї, годувальниці, обійтися. А як воно буде в колективі? Як дітям – в яслах? «Не розвиднилось ще мені» – ці слова Марти в «Зернах» є своєрідним символом перехідного часу, перехідного селянського стану, який виявлявся в недовірі до артіль – до тих пір, поки трудівники не переконалися, що артіль – їх господарство, поки не стали «колективними людьми». Ці істотні зміни в збірному образі жінки К. Гордієнка вдалося передати з винятковою виразністю.

У Костя Гордієнка поняття материнства та родинного вогнища, тобто рідної домівки, родини, сім'ї, сповнені глибоко сакрального змісту й посідають одне з найчільніших місць системі національних моральних та духовних цінностей. Отже, в романі «Буй мир» перед нами постає художньо-узагальнений образ – страдниці, берегині сімейного вогнища, якій долею судилося пройти нелегким життєвим

шляхом з непосильною ношею на плечах, якій доводилося бути у власній сім'ї водночас чоловіком і жінкою, а для дитини своєї – батьком та матір'ю. Весь сенс її життя пов'язаний із працею, бо навіть померти вона мріє у роботі, з усвідомленням своєї ролі у суспільстві як берегині кращих духовних традицій українського народу.

Кость Гордієнко символізує велич і жертвність священної материнської любові, доброту, ласку та щоденну турботу по відношенню до власних дітей та оточуючих людей. Підносячись до рівня естетичного ідеалу, у творах письменника образ матері наповнюється глибокими змістовими смислами, активно включається в проблематику морально-етичного плану. Загалом образ матері акумулює цілий комплекс загальнолюдських та національних цінностей, є символом невмирущої духовності народу, в її вчинках і помислах відображені основи народної мудрості та моралі, філософії людського буття.

Образ жінки у Кості Гордієнка нерозривно пов'язаний з мотивом неустанної праці. В описах звичних селянських робіт і трудових буднів найповніше розкривається духовна велич, душевна щедрість, краса і моральність всіх матерів, які своєю подвижницькою працею утворюють вічні цінності національної культури: працьовитість, любов до землі, дбайливе ставлення до природних багатств та оточуючого середовища.

З особливим драматизмом Кость Гордієнко змальовує образ матері, яка втрачає свою дитину. Тема материнського божевілля через загибель дитини не нова в українській літературі. Проте письменник, відтворюючи часи найбільших національних трагедій України, не може показати всю абсурдність та безумство дійсності, в якій чиняться злочини, що суперечать фундаментальним основам буття.

Твори К. Гордієнка привертають пильну увагу читачів, адже в них простежується надзвичайно широкий і тонкий соціальний зріз українського суспільства. Великий та могутній вплив творчості письменника зумовлений тим, що масштабність пізнавального і соціально-історичного їх змісту зливається з пародійною силою художнього слова. В художньому світі К. Гордієнка гучно б'ється пульс життя, рухається в драматичних конфліктах бурхливий потік людських доль і характерів, відтворені напружені пошуки думки, зіткнення прагнень та емоцій.

У творах К. Гордієнка є багато питань, які окреслюють проблеми тогочасної дійсності. Відтак, є достатньо підстав, аби основний ідейно-художній зміст творів письменника визначити не тільки як зображення драматичних змін, що сталися з українським селом у певний історичний період, і не тільки як постановку питань про важливі моральні та духовні чинники, а передусім як творення дискурсу, у якому, за цілком звичайною побутовою зумовленістю видимими соціально-історичними чинниками, ситуацією у поетикальній тканині приховується глибоко усвідомлена розповідь про людину, її страх, журбу і біль, про те, як долаючи страх, журбу і біль, вона стає людиною.

Таким чином, в художньому осмисленні Кості Гордієнком теми жінки можна простежити витворений письменником сакральний образ багатостраждальної жінки-берегині, який автор увиразнює багатьма штрихами, що виявляють специфіку української жіночої душі. Образ матері в творах Кості Гордієнка є важливим складовим компонентом образної системи, який формує в кожному творі особливу духовно-емоційну атмосферу, репрезентує цілий комплекс загальнолюдських та національних цінностей, є символом невмирущої духовності українського народу.

Література

1. Анисимов С. Духовные ценности: производство и потребление / С. Анисимов. – М.: Мысль, 1988. – 253 с.
2. Гельфандбейн Г. Молодість навечно: [до 80-річчя з дня народження К.О. Гордієнка] / Г. Гельфандбейн // Соціалістична Харківщина. – 1979. – 3 жовт.
3. Гордієнко К.О. Дівчина під яблунею: [роман] / К.О. Гордієнко. – К.: Радянський письменник, 1954. – 316 с.
4. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – 688 с.
5. Кудрявцев М. Своє і чуже: історико-літературознавчі та компаративістичні студії / М. Кудрявцев. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. – 368 с.
6. Фургайло В. Творчість Костя Гордієнка / В. Фургайло // Прапор. – 1957. – № 10. – С. 94-105.

Анотація

Т.М. Шарова. Образ жінки в художньому світі К. Гордієнка.

У статті зосереджується увага навколо особливостей індивідуально-мистецького потрактування теми материнства в творчості К. Гордієнка; визначаються ідейно-естетичні та смислові домінанти образу матері, а також акцентується увага на тому, що обов'язковою умовою позитивного образу жінки у творах письменника є показ працьовитості, відповідальності та принциповості по відношенню до роботи.

У науковій розвідці наголошується, що Кость Гордієнко символізує велич і жертвність священної материнської любові, доброту, ласку та щоденну турботу по відношенню до оточуючих людей. Підносячись до рівня естетичного ідеалу, у творах письменника образ матері наповнюється глибокими змістовими смислами.

У статті акцентується увага на тому, що Костем Гордієнком витворений сакральний образ багатостраждальної жінки-берегині, який автор увиразнює багатьма штрихами, що виявляють специфіку української жіночої душі. Образ матері в творах митця є важливим складовим компонентом образної системи, який формує в кожному творі особливу духовно-емоційну атмосферу, репрезентує цілий комплекс загальнолюдських та національних цінностей, є символом невмирущої духовності українського народу.

Ключові слова: жінка, художній образ, материнська любов, домінанта.

Аннотация

Т.М. Шарова. Образ женщины в художественном мире К. Гордиенка.

В статье сосредоточено внимание вокруг особенностей индивидуальности трактовки темы материнства в творчестве К. Гордиенка; определяются идейно-эстетические и смысловые доминанты образа матери, а также акцентируется внимание на том, что обязательным условием положительного образа женщины в произведениях писателя является показ трудолюбия, ответственности и принципиальности по отношению к работе.

В научной статье отмечается, что Кость Гордиенко символизирует величие и жертвенность священной материнской любви, доброту, ласку и ежедневную заботу по отношению к окружающим людям. Возвышаясь до уровня эстетического идеала, в произведениях писателя образ матери наполняется глубокими смысловыми смыслами.

В статье акцентируется внимание на том, что Костем Гордиенком создан сакральным образом многострадальной женщины-хранительницы, который автор подчеркивает многими штрихами, которые выявляют спе-

цифику украинской женской души. Образ матери в произведениях писателя является важным составным компонентом образной системы, который формирует в каждом произведении особую духовно-эмоциональную атмосферу, представляет целый комплекс общечеловеческих и национальных ценностей, является символом бессмертной духовности украинского народа.

Ключевые слова: женщина, художественный образ, материнская любовь, доминанта.

Summary

T.M. Sharova. The image of a woman in the artistic world of K. Gordienko.

The article focuses on peculiarities of individual artistic interpretation of the theme of motherhood in the works of K. Gordienko; ideological, aesthetic, and semantic dominants of image of the mother are determined, and it is emphasized that it is indispensable for a positive image of a woman to show hard-work, responsibility and principles in relation to work.

The scientific work states that Kost Gordienko symbolizes greatness and sacrifice of the holy maternal love, kindness, tenderness and daily care towards the people around. The image of a mother rises to the level of an aesthetic ideal and is filled with deep notional meanings.

The article focuses on the fact that Kost Gordienko has made the sacred image of long-suffering woman-who cares of everyone and everything, whom the author describes with different traits that show the specificity of a Ukrainian woman's soul. The image of the mother in the author's works is an important component of the image system that forms in every novel a special spiritual and emotional environment, represents a set of universal and national values, and is a symbol of undying spirituality of the Ukrainian people.

Key words: woman, artistic image, maternal love, dominant.